

Николай Хрисимов

**БЪЛАРИЯ И ЕВРОПЕЙСКИЯТ ЗАПАД
ПРЕЗ ПЪРВИТЕ ДЕСЕТИЛЕТИЯ НА IX В.**

София, 2023

РЕЦЕНЗЕНТИ:

проф. д.н. Красимира Мутафова
(Великотърновски университет
„Св. св. Кирил и Методий“)

доц. д-р Иван Лазаров
(Великотърновски университет
„Св. св. Кирил и Методий“)

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на автора и на издателство „Изток-Запад“.

© Николай Хрисимов Николов, автор, 2023

ISBN 978-619-01-1341-6

НИКОЛАЙ ХРИСИМОВ

**БЪЛГАРИЯ
И ЕВРОПЕЙСКИЯТ
ЗАПАД**

**ПРЕЗ ПЪРВИТЕ
ДЕСЕТИЛЕТΙΑ НА IX В.**

**ИСТОРИЧЕСКИ
ХОРИЗОНТИ**

На родителите ми

Съдържание

КОГАТО БЪЛГАРИЯ БЕШЕ ВЕЛИКА СИЛА В ЕВРОПА (проф. Пламен Павлов)	7
УВОД	11
ГЛАВА ПЪРВА	
ЗА ПАНОНСКИЯ ПРОИЗХОД НА КАН КРУМ И „КРУМОВАТА ДИНАСТИЯ“	17
ГЛАВА ВТОРА	
БЪЛГАРИ И АВАРИ В ОТНОШЕНИЯТА СИ В ПЕРИОДА НА СЪЩЕСТВУВАНЕ НА РАННОСРЕДНОВЕКОВНАТА БЪЛГАРСКА ДЪРЖАВНОСТ	25
Предисторията.....	25
Аварите и началото на българската държавност на Долен Дунав	32
Лексиконът „Свидас“ като извор за българо-аварските отношения в края Аварския каганат	46
Някои уточнения относно времето на началото на българската експанзия на Северозапад	50
Франкско-аварският конфликт от края на VIII – началото на IX век (хронология на събитията)	54
Българо-аварският конфликт в контекста на изворовите данни за франкско-аварския	63
Аварското наследство в Първото българско царство	81
ГЛАВА ТРЕТА	
КАКВО ЦЕЛИ КАН КРУМ С ПОДНОВЯВАНЕ НА ДОГОВОРА ОТ 716 Г.? ЗАПАДНАТА ВРЪЗКА	99
ГЛАВА ЧЕТВЪРТА	
БЪЛГАРО-ФРАНКСКИЯТ СВЪЗЪК В ЦЕНТРАЛНА ЕВРОПА ПРЕЗ 20–30-ТЕ ГОДИНИ НА IX ВЕК	105
Борбата за аварското наследство и появата на нови (прото)държави в Централна Европа и Западните Балкани	105

Българо-византийските отношения през управлението на кан Омуртаг (814–831)	111
Изворови данни за среднодунавските племена, въстанали срещу българската държава.....	115
Колко и кои племена са в конфликт с българската държава?	117
Кога са присъединени към българската държава земите на тимочаните?	124
Върху определена територия (статично) ли протича конфликтът на българската държава с тимочаните?.....	135
Къде са били земите на аборитите-преденеценти и какво е предизвикало българската агресия към тях?	147
Опити за уреждане на общата българо- франкска граница по пътя на преговорите	151
„С огън и меч.“ Българската експанзия по Среден Дунав	159

ГЛАВА ПЕТА

ЗА ПРОИЗХОДА НА КОМИТАТИТЕ В РАНОСРЕДНОВЕКОВНАТА БЪЛГАРСКА ДЪРЖАВА И НЯКОИ ПРОБЛЕМИ, СВЪРЗАНИ С ТЯХ	175
--	------------

ГЛАВА ШЕСТА

ЗЕМИТЕ НА ПЪРВОТО БЪЛГАРСКО ЦАРСТВО ПРЕЗ IX ВЕК НА СЕВЕР И ЗАПАД ОТ КАРПАТИТЕ – БЕЗСПОРНО И СПОРНО	199
---	------------

ЗАКЛЮЧЕНИЕ.....	247
-----------------	-----

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА	253
---------------------------	-----

Извори.....	253
-------------	-----

Историография.....	256
--------------------	-----

СЪКРАЩЕНИЯ	281
------------------	-----

ПРИЛОЖЕНИЕ

ДОКУМЕНТИ, ДАВАЩИ КОСВЕНА ИНФОРМАЦИЯ ЗА БЪЛГАРСКИТЕ ДЕЙСТВИЯ ПО ТЕЧЕНИЕТО НА РЕКА ДРАВА	283
--	------------

BULGARIA AND THE EUROPEAN WEST

IN THE FIRST DECADES OF THE NINTH CENTURY

(SUMMARY)	289
-----------------	-----

Когато България беше Велика сила в Европа

В „матрицата“ на нашите представи България е държава, разположена на Балканите, което е напълно разбираемо от гледна точка на последните столетия. По дефиниция ние, българите, приемаме за своя северна граница голямата европейска река Дунав, въпреки че знаем за средновековните ни земи до и отвъд Карпатите. Проблемът е, че възприемаме всичко това донякъде като красива и романтична приказка дори като своеобразна историческа „екзотика“... И пак по силата на някакъв специфичен „автосугестивен“ рефлекс прехвърляме съвременните геополитически позиции на страната ни върху цялото ѝ историческо битие, което иначе продължава повече от тринадесет века! В същата плоскост се вписва и присъщото ни (само)убеждение, че държавата ни „по дефиниция“ не е голяма, с което подсъзнателно „пренасяме“ днешните ѝ скромни мащаби не само в близкото, но и в далечното минало.

Всичко това, меко казано, е невярно. Естествено, в историческите карти на средновековна България, особено в периодите на най-значимото ѝ териториално разширение, границите са очертани далече на север – северозапад, достигайки до и отвъд Карпатите, по Средния Дунав и Тиса. Това важи и за североизточните предели на ранносредновековна България, ориентирани към поречията на Днестър и Днепър. Трябва да признаем, че при днешното състояние на историческата наука имаме повече информация за източния „вектор“ на българското етнополитическо пространство, вкл. археологически данни от проучванията в Румъния, Молдова и Украйна. По едни или други причини обаче присъствието на средновековната българска държава в Централна Европа, съответно нейните преки контакти със западния дял на континента, не е толкова добре познато, а в някои отношения е истинска загадка... Затова не е изненадващо, че тази безспорно важна тема – и като цяло, а и в нейните детайли – е почти неизвестна за широката публика. Нещо повече, нерядко е достатъчно „мъглява“ и за тесните специалисти...

В книгата си „България и европейският Запад през първите десетилетия на IX в.“ д-р Николай Хрисимов прави своеобразен пробив в нашите (не)знания, при-

вличайки разнообразен нов материал – както от гледна точка на историческите извори и свидетелствата на археологията, така и на най-новите проучвания на изследователи от Румъния, Унгария, Сърбия, Австрия и други страни. Представената монография обединява серия от тематични студии, които буквално преливат една в друга. Първата глава на книгата е посветена на широко известната „теория“ за произхода на кан Крум от общността на т.нар. панонски българи – една теза, която не само е спорна, но и погрешна. Сътворена преди повече от два века, тя е повтаряна от всеки следващ изследовател, така че на практика е забравено откъде тръгва, от кого и защо е създадена. Парадоксално е, че панонската „връзка“ в произхода на бележития владетел е пунала дълбоки корени в историографията, университетски курсове, учебници, енциклопедии, къде ли не... Със силата на конкретни аргументи авторът убедително показва, че версията за „боила от Панония“ е изкуствена и лишена от доказателства. И че този бележит български владетел със сигурност принадлежи към потомствения аристократичен елит в Плиска.

Отново в новаторски дух, привличайки стари и нови проучвания и трактовки, Николай Хрисимов преразглежда и прецизира известното ни за отношенията на България с Аварския каганат. Без предпоставеност, опирайки се на конкретен доказателствен материал, авторът опровергава теорията за съществуването на „остатъчна“ аварска държавност в Панония чак до времето на завладяването на региона от маджарите/унгарците в началото на X в. Напротив, българската власт отвъд Карпатите, по Средния Дунав и Тиса присъства достатъчно дълго – дотам, че в миналото унгарците са казвали „... от българско време...“, аналогично на познатото ни „... от време оно...“. Държим да отбележим също, че в средновековните унгарски хроники се откроява един загадъчен български „Магнус Кеан“ / „велик кан“ (Крум и/или Омуртаг, може би обединени в една личност от легендите?), под чиято власт са били земите, завзети от маджарите след миграцията им в Централна Европа. От друга страна, унищожаването на агресивната „степна империя“ в сърцето на Европа от франки и българи води до създаването на държавите на моравци, хървати и сърби, намиращи се до онзи момент под властта на аварите – процес, който има фундаментални последици за Централна Европа и Западните Балкани.

Интерес будят разсъжденията на Николай Хрисимов за усилията на кан Крум след близо едно столетие да поднови българо-византийския договор от 716 г., което има определена връзка и със „западната“ линия в актуалните международни отношения. Струва си читателят да обърне внимание и на написаното за „патриция Теодор“, виден български емигрант във Византия в началото на IX в., а според нас бивш български владетел, чието управление е разположено във времето „между“ Кардам и Крум.

Конфликтът между България и империята на франките, обхващаща през първата половина на IX в. почти цяла Западна Европа, неведнъж е привличал вни-

манието на учените. И все пак този важен проблем винаги, малко или много, е третиран като серия от военно-политически събития от „периферията“ на българските държавни интереси. Разглеждайки събитията от двадесетте-тридесетте години на деветото столетие, образно казано, „под лупа“, Николай Хрисимов показва тяхното геополитическо значение и отражението им в тогавашния европейски свят, както и в перспектива. Не можем да не се съгласим с казаното от автора по повод на специфичния „византиноцентризъм“, характерен за българската медиевистика. Наистина, най-често именно отношенията на България с империята на ромеите са във фокуса на нейната външна политика. Същевременно не бива да забравяме, че средновековна България е имала достатъчно активни отношения с останалите свои съседи, а и не само с тях, ако прибавим арабите, средновековните италиански държави, Киевска Рус и наследилите я княжества, евразийските номади и т.н. При контактите си с тях българската държава е „излъчвала“ своето политическо и културно влияние, но на свой ред прагматично е заимствала чужд опит. Именно в тази посока е един от важните научни приноси в книгата на Николай Хрисимов – създаването на т.нар. комитати е в резултат на използвания опит на Франкската империя с нейните гранични провинции („марки“). По тази причина българският управител на гранична военноадминистративна област е „комит“, каквато е титлата и на неговите западни колеги – „комес“/граф.

Последната глава на книгата на Николай Хрисимов ни среща с познати, но и редица непознати „български следи“ отвъд Карпатите, в земите на север и северо-запад от тази наистина импозантна планинска верига. Любознателният читател ще се убеди сам в необходимостта от по-нататъшно проучване на българското средновековно наследство в земи, които днес ни изглеждат далечни, въпреки че са били сериозен дял от средновековната империя, изградена от нашите прадеди. Нека припомним, че византийските автори имат своя дефиниция – „България отвъд Дунав“ / „Отвъддунавска България“, която включва и земите на север от Карпатите. Повече за всичко това, както и за много други интересни събития, личности, археологически паметници и т.н., ще научим от книгата на Николай Хрисимов. Не на последно място, от нейните страници ще се убедим в необходимостта от още по-тесни връзки между българските учени и техните колеги от Румъния, Сърбия, Унгария, Хърватия, въобще от страните, които преди едно хилядолетие са основният „терен“ на контактите между България и европейския Запад.

В заключение, нека пожелаем на читателите приятно и ползотворно четене. Благодарение на книгата на Николай Хрисимов без съмнение ще разширим и задълбочим нашите знания за империята, изградена от Крум и Омуртаг, едната от трите Велики сили на европейския IX век.

Заслужава си!

проф. Пламен Павлов